

Hänvisning

E-post från Mattias Olander 21.3.2024

Kontaktperson

Pia Sjöberg

Jomala kommun

Tekniska förvaltningen, byggförvaltningen

Pb 2

22151 Jomala

Bilaga C - KST § 86

Ärende

Jomala, Sviby skola, rivning

Ärende

Jomala kommun har meddelat sin avsikt att riva Sviby skola (daghemmet Diamanten).

Utlåtande

Sviby skola är en av ursprungligen åtta skolbyggnader som under 1930-talet uppfördes efter ritningar av Einar Rudskog. Jomala kommun äger tre av de sju kvarvarande skolorna på Åland och i kommunen finns ytterligare en av dem, numera i privat ägo. Kommunen har därför ett särskilt ansvar för att förvalta detta unika kulturarv.

Konditionsundersökningen visar tydligt att avgränsade skadade partier i byggnaden kan saneras och det finns inget som tyder på att stommen är allvarligt skadad. Problemen med inomhusluft verkar till största delen bero på otillräcklig ventilation och luftcirkulation.

Kulturbyrån föreslår att kommunen i första hand bevarar Sviby skola, åtgärdar skador och återställer den ursprungliga byggnadsstommen så att den kan tas i bruk för nya ändamål. Rivning av en i grunden frisk byggnadsstomme är inte hållbar byggnadsförvaltning.

I andra hand föreslår kulturbyrån att en nybyggnad görs med utgångspunkt i Rudskogs ritningar och tolkning av den åländska byggnadskulturen.

Samtidigt vill kulturbyrån uppmärksamma kommunen på att se över underhållet i sina övriga byggnader ritade av Rudskog, för att förvalta kulturarvet och undvika att liknande problem som i Sviby skola uppstår. Material och konstruktioner behöver anpassas efter den äldre byggnadskonstruktionens förutsättningar och begränsningar.

Sviby skola har dokumenterats av Ålands Museum och dokumentationsrapporten har tillställts Jomala kommuns byggnadsinspektion (Brev 6 U4c, 22.4.2024). Mer information om Einar Rudskogs arbete på Åland finns i Johan Häggbloms uppsats *Byggnadskultur och nationsbygge. Arkitekt Einar Rudskog och skapandet av en åländsk byggnadsstil* (2019),

https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/61758/gupea_2077_61758_1.pdf. En sammanfattad version av uppsatsen har publicerats i *Åländsk Odling* 2021 (bilaga 1).

Motivering

Arkitekt Einar Rudskog, bevarandet och främjandet av den åländska byggnadskulturen
Sviby skola uppfördes 1930 enligt ritningar av Einar Rudskog. Rudskog var en svensk arkitekt som på uppdrag av Ålands Ungdomsförbund inventerade den åländska allmogebelyggelsen 1920-talet i syfte att bevara och främja den åländska byggnadskulturen.

Utgående från inventeringen tog han under 1920- och 30-talet fram mönsterritningar på skolor och bostadshus som skulle representera en "karaktäristisk åländsk byggnadstyp". Typritningar för lägre folkskola gjordes 1926 och för högre folkskola 1926 resp. 1929. Sviby skola motsvarar nästan exakt typritningen för högre folkskola 1929.

Sammanlagt uppförde 1929-39 åtta skolbyggnader enligt Rudskogs typritningar, varav fyra i Jomala kommun: Överby 1929, Sviby 1930, Björsby 1937 och Södersunda 1939. Utöver detta uppfördes även skolor i Hammarland Sålís, Lumparland Klemetsby, Geta Olofsnäs och Finström Godby. Samtliga utom skolan i Hammarland (nedbrunnen 1989) är idag bevarade och i bruk även om de flesta av dem har fått nya funktioner såsom daghem, kommunkansli m.m.

Rudskog var även aktiv i skapandet av Jan Karlsgårdens friluftsmuseum, ny- och ombyggnationen av flera landskapsägda byggnader, samt uppförandet av ett par privatägda gårdar.

Rudskogs insats för bevarandet och främjandet av den åländska byggnadskulturen är av stort värde. Särskilt uppförandet av de åtta skolorna har haft stor betydelse, eftersom de utgör offentliga byggnader med central placering i kommunerna. Genom sin funktion förmedlar de Rudskogs tolkning av den åländska byggnadskulturen till stora delar av befolkningen.

Sviby skola har utöver ett generellt byggnadshistoriskt värde även arkitekturhistoriskt, samhällshistoriskt, socialhistoriskt värde samt miljöskapande, identitets-, kontinuitets- och symbolvärde. Särskilt i exteriören finns därtill ett autenticitetsvärde och ett pedagogiskt värde i kopplingen till den äldre byggnadskulturen på Åland.

Sviby skola, konditionsundersökning

Sviby skola byggdes 1981 om till daghem och under en period användes övervåningen även som bostad och områdesarkitektkontor. Troligen tillkom de flesta invändiga ytskikt och sekundära mellanväggar vid dessa ombyggnader. 1999 gjordes en mindre

tillbyggnad mot väster och en ombyggnad av groventré, tambur och toaletter. Senare har oljeeldningen bytts ut mot fjärrvärme som kopplats till de ursprungliga radiatorerna.

Byggnaden uppges sedan ca 15 år ha haft problem med inomhusmiljön med avseende på fukt och luftkvalitet och 2023 flyttade verksamheten ut ur byggnaden. Hösten 2022 genomförde Investigo Ab en konditionsundersökning. Kulturbedriften har tagit del av undersökningsrapporten, som visar att fuktskador på tre ställen behöver saneras och ventilationen förbättras, men att det inte finns bevis på mikrobiell aktivitet förutom på ett ställe i mellanbjälklagets isolering. PAH-föreningar (polycykliska aromatiska kolväten) som uppmätts i ytterväggarnas tjärpapp utgör enligt rapporten ingen större hälsorisk så länge materialet ligger orört och skyddat mot väder och vind.

De upplevda inomhusmiljöproblemen har eventuellt sitt upphov i de senare tillkomna täta ytskikten i form av byggskivor och plastmattor med tillhörande limskikt som dels förhindrar naturlig fuktvandring och ventilation, dels själva kan emittera hälsopåverkande kemikalier. Byggandet av många sekundära mellanväggar har troligen lett till försämrade luftcirkulation inom och mellan rummen. Detta kan ha förvärrats ytterligare av den upphörda oljeeldningen som i sig bidragit till en viss luftcirkulation och upptorkning av konstruktionen. VVS-systemen förefaller också bristfälliga.

Byggnadens stomme förefaller i övrigt i huvudsak frisk, dock finns ett allmänt renoveringsbehov.

Landskapsantikvarie

Viveka Löndahl

Specialsakkunnig i kulturmiljö

Pia Sjöberg

Utsikt över Lappo by, Brändö. Foto: Einar Rudskog, Ålands museum.

DE GAMLA BONDGÅRDARNA SKOLA RÄDDAS – ARKITEKT EINAR RUDSKOGS RESOR PÅ ÅLAND 1923–1924

JOHAN HÄGGBLOM

Inledning

I juli månad år 1923 anlände den rikssvenske arkitekten Einar Rudskog till Åland för att undersöka den lokala byggnadskulturen. I den åländska arkitekturhistorien är han en säregen karaktär som har kommit att få stor betydelse lokalt, inte minst genom de många skolbyggnader runt om i landskapet som är utformade av honom. Den här artikeln handlar om Rudskogs resor i öriket och de avtryck han lämnade efter sig.

Arkitektens inventering genomfördes under åren 1923–1924 med två målsättningar. Dels att redovisa den gamla allmogebebyggelsen i en bok, dels att ta fram typritningar för bostäder och skolbyggnader. Av boken blev intet, men ritningarna som presenterades fick genomslag och flera byggnader som uppfördes efter Rudskogs ritningar finns kvar ännu idag.

Einar Rudskog (1887–1955) föddes i Rudskoga socken i Värmland. Han var verksam som arkitekt på flera håll i Mellansverige, men främst är han känd för sina många år som stadsarkitekt på Lidingö där hans arkitektur präglar stadsbildens. Hans arbete under 1900-talets första decennier kretsade till största delen kring villor och egnahemshus där formspråket var starkt präglat av de nationalromantiska strömningarna i samhället. Husen han ritade skulle vara typiskt svenska, vilket i Rudskogs fall innebar att han ofta tog avstamp i böndernas byggnadstradition med lokala byggnadsmaterial som väggar av timmer och tak av lertegel. Regional särart och allmogens byggnadskultur var viktiga faktorer i hans arkitektur och kom att bli kännetecknande för större delen av hans yrkesgörning.

Rudskog fångad på bild i Godby. Troligen tagen i samband med inventering 1924. Foto ur Margit Johanssons samling.

Inventeringen 1923-1924

”Det är dock icke nog med att verandorna som sådana äro ett fult och främmande bihang till husen, utan de utföras också i de mest anskrämliga former, som tyda på att det naturliga smaksinnet är på väg att förflockas.”¹ Rudskog skrädde inte orden efter sin hemkomst från inventeringen på Åland, ett projekt som sträckte sig över två somrar och tog honom till landskapets alla hörn.

Det hela började med att Verner Eker våren 1923 uppsökte Rudskog på kontoret i Stockholm. Eker var vid tiden ordförande för Ålands ungdomsförbund, en av de organisationer som engagerade sig i bevarandet och främjandet av den åländska kulturen. Ungdomsförbundet ansåg att den åländska byggnadskulturen var under hot då ålänningarna renoverade sina hus på ett ovarsamt sätt efter främmande stilar. Något måste göras för att motverka detta. Arkitekt Rudskog var sedan tidigare känd hos ungdomsförbundet genom sitt arbete med att studera den gamla svenska allmogebebyggelsen. Han ombads nu att göra inventeringar på Åland och presentera förslag på vad som kunde göras för att motverka den negativa trend ungdomsförbundet såg.

Rudskog nappade på Ekers förslag. I juli samma år gjorde han sin första insats på Åland då han höll föredrag om ”modern bygghus” i Tosarby under Marthadagen.² I samband med besöket

1 SvD 1924-08-31

2 ÅT 1923-07-04

Mangårdsbyggnaden på gården ”Erkas” eller ”Nedre Gästgivars” i Granboda, Lemland. Bostadsbyggnaden, som numera är riven, var ett av de objekt som intresserade Rudskog. Foto: Einar Rudskog, Ålands museum.

vistades han en vecka på Åland, då han med Verner Eker som ciceron tog sig runt i landskapet för att inventera den äldre bebyggelsen. Tillsammans besökte de socknarna Sund, Finström, Saltvik, Jomala, Lumparland, Föglö, Kökar, Sottunga, Kumlinge, Vårdö, Geta, Hammarland och Eckerö.³ Eker och Rudskog kom med tiden att knyta täta band.

Utgående från den insamlade informationen från inventeringen kom Rudskog sedan att ta fram mönsterritningar till åländska hus.⁴ I Tidningen Åland i juli 1923 kan man läsa om hur arkitekten skulle medverka till ”framskapandet av en karaktäristisk åländsk byggnadstyp, användbar såväl för nybyggnader som vid tillbyggnader av äldre åländska gårdar”.⁵ Ett bokverk om den gamla åländska allmogebebyggelsen skulle även skrivas där ritningar och förslag på byggnader skulle presenteras. Förslagen skulle möta den nya tidens krav, men samtidigt tjäna till att ”bibehålla den åländska stilen” skriver arkitekten själv i ett reportage från Åland.⁶

I september 1923 återkom Rudskog till Åland för att fortsätta sina studier under en veckas tid. Under vistelsen besökte han Jomala, Lemland, Lumparland, Sund,

3 ÅT 1923-07-18

4 ÅT 1923-07-04

5 ÅT 1923-07-28

6 SvD 1923-09-23

Jan Karlsgårdens mangårdsbyggnad. Foto: Johan Häggblom.

Finström, Hammarland och Eckerö.⁷ Han hade även denna gång sällskap av Verner Eker under färden. Med från Sverige följde också magister och folkskollärare Sven Kjersén. Alla tre var utrustade med kamera och de dokumenterade allt vad de såg av värde. Ibland fick de skjuts, men i huvudsak använde de cykel eller fötterna för att ta sig runt. Längre sträckor färdades de med motorbåt.⁸

Inventeringarna fortsatte under sommaren 1924. Skärgårdskommunerna Kumlinge, Brändö, Sottunga och Föglö besöktes då.⁹ Rudskog menade själv att han besökt så gott som samtliga byar där han fotograferat och gjort uppmätningar. Studien omfattade byggnader ur både plansynpunkt och arkitektonisk utformning.¹⁰

Rudskog förfasades över det han såg på Åland. Den oro för bebyggelsens utveckling Eker uttryckte under våren 1923 visade sig vara befogad och redan efter den första vändan på Åland konstaterade arkitekten att ”allvarliga kulturvärden stodo på spel”.¹¹ Överallt dit han tog sig hittade han sentida ”påhäng” som belastade de ursprungligen så vackra formerna hos allmogebyggnaderna. Han pekar ut återvändande amerikaemigranter som syndabockar. När emigranterna återkom från sin utlandsvistelse hade de tagit intryck av utländska former och ville återskapa

7 ÅT 1923-09-05

8 ÅT 1923-09-19

9 ÅT 1924-07-23

10 SvD 1923-09-23

11 Svenska pressen 1923-07-05

”Villes” i Björnsby, Jomala. Flera byggnader i denna stil har fångat Rudskogs intresse under inventeringen 1923–1924. Foto: Einar Rudskog, Ålands museum.

vad de sett, något som Rudskog menade var helt främmande i det åländska landskapet.¹² Mest upprörd var han över glasverandorna som han menade vanpryde de gamla husen. De var inte bara främmande tillägg på husen utan de utfördes även i ”anskrämliga former”. De hade opraktiska takformer, avtagna hörn, illa valda färgsättningar samt fönster med tillkrånglad spröjsättning.

Okänsliga påbyggnader var alltså något han ondgjorde sig över liksom även då bönderna valde att klä den nya våningen med pärlspont istället för vanlig ohyvlad panel. Istället för att montera en vattenlist i skarven mellan våningarna, så som man traditionellt gjort, så sågades bräderna i nederkant så att de bildade ett spetsverk, något som enligt Rudskog inte hörde hemma på de gamla husen. Och inte nog med detta, påbyggnaden målades sedan i en annan färg än huset. Han gav även en känga åt hushållningssällskapets rådgivande byggmästare som han ansåg att inte skötte sitt jobb då denne accepterat förändringarna. Hellre inga rådgivare alls än dessa tyckte han.¹³

Men det skall tilläggas att arkitekten även möttes av syner som gjorde honom glad. Han beskriver själv hur han gladdes åt byggnadernas goda proportioner, rena linjer, klara takresningar samt vackra dörr- och fönsteromfattningar.¹⁴ Ytterligare glädjeämnen var det goda mottagande han fick i hemmen och han

12 Svenska pressen 1923-07-05

13 SvD 1924-08-31

14 SvD 1924-08-31

Kollage av detaljer signifikanta för Rudskogs byggnader. Låga fönster under långsidans takfot, lunettfönster i gavelspetsen, brett överstycke i fönstrets foder, dubbla lunettfönster i entrédörrens överstycke. Foto: Johan Häggblom.

konstaterar att en vandring genom det åländska landskapet var som att vandra på den svenska landsbygden femtio år tidigare. Han beskriver intrycket av sina upplevelser som ”mer svenskt än i Sverige”. Han syftade då inte i första hand på bebyggelsen utan snarare på det sociala livet där köket fortfarande fungerade som äldre tiders storstuga, där familj inklusive drängar och pigor samlades och åt ur en gemensam skål med fil, och så vidare. Rudskog beundrade även den rikliga förekomsten av trasmattor, kärlyllor och gungstolar, något han ansåg vara ett värdefullt, men förlorat inslag i svenska hem.¹⁵

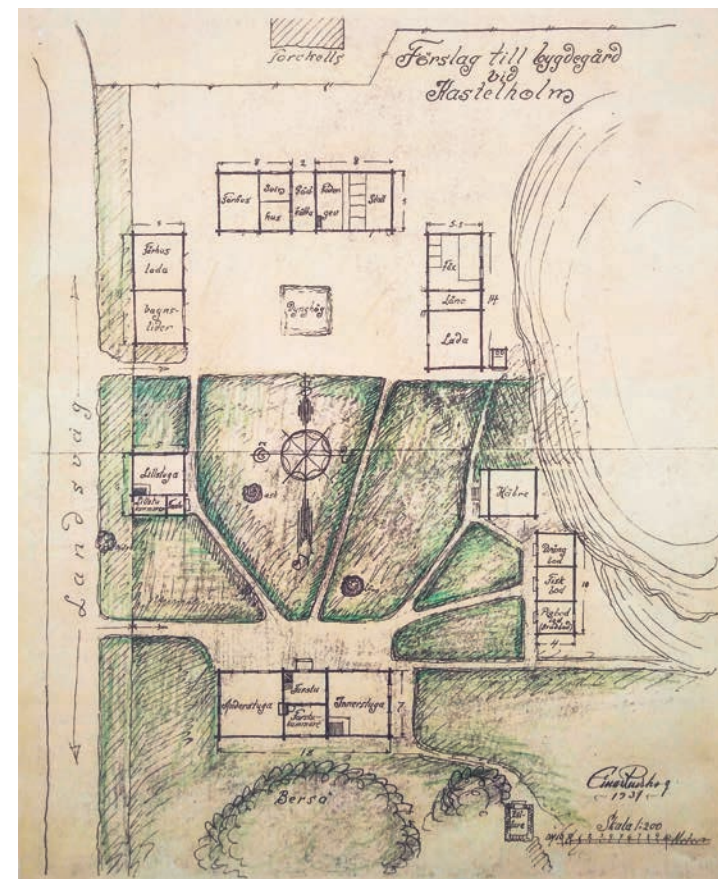
Åländska hus

Vad var då åländskt enligt Rudskog? Hur såg ett traditionellt åländskt hus ut i hans mening? Detta är möjligt att ta reda på genom att studera källmaterial i form av Rudskogs egna skriftliga redogörelser, publicerade i olika dagstidningar, och hans fotosamling från inventeringen. Även ritningsmaterial och de byggnader som kom att uppföras efter hans ritningar utgör en viktig källa för att förstå vad han har tolkat som typiskt för bebyggelsen. Det efterlämnade bildmaterialet tillsammans med hans beskrivningar ger tydliga signaler om att hans intresse främst berör byggnader från decennierna kring 1850 eller äldre. I en uttömmande artikel i Svenska Dagbladet redogör Rudskog för sina erfarenheter från inventeringen på Ålandsöarna 1923–1924. Kopplingen till den svenska byggnadstraditionen är tydlig menar han, och han redogör samtidigt för de karaktärsdrag och detaljer han identifierat som kännetecknande för just den åländska bebyggelsen. Här följer några av hans iakttagelser:

Mangårdsbyggnaderna delar likheter med södra Norrland, Gästrikland och inte minst Uppland.¹⁶

¹⁵ Svenska pressen 1923-07-05

¹⁶ SvD 1923-09-23

Plan av Jan Karlsgården 1931. Ritning ur Ålands museums arkiv.

Envåningshusen, som dominerar bland de äldre mangårdsbyggnaderna, är försedda med högresta fasadliv så gavelrum får plats under taket. De höga väggarna ger även plats åt låga fönster under takfoten för ljusinsläpp till vindsutrymmena, vilket ger en typisk fasadbildning. Detta sätt att bygga på är utbrett i Norrland och i synnerhet i Västerbotten. Uthusbyggnaderna är av i stort sett samma typ som finns i Dalarna.

Hos mangårdsbyggnaderna kan man hitta en del för Åland karaktäristiska detaljer. Fönsterfoder, lister och portar har ofta säregna överstycken. I entrédörrens överstycke hittar man ofta små lunettfönster med en för öricket typisk spröjsbildning.¹⁷ Farstukvist återfinns på några av husen, men är sällsynt förekommande. De äldsta husen saknar i regel farstukvist. Till största delen är de öppna farstukvistarna ersatta med ”den fruktansvärda glasverandan”, vilken liksom i Sverige ”firat snickarglädjetriumfer”. Okunnigheten om vilket värde ålänningarna har i sina gamla bondgårdar är mycket utbredd, även om kunnsigheten och förståelsen har ökat i och med ”Ålands nationella kamp”. Viss särprägel hos de olika socknarna emellan går att se. Detta gäller i synnerhet inbrädningarna runt

¹⁷ SvD 1923-09-23

På fotografiet har mangårdsbyggnaden och stolphäbret flyttats till området för Jan Karlsgården. I bakgrunden syns Kastelholms slottsruiner. Foto: Ålands museum, Elis Fogdes samling.

takfoten, foderbräden runt fönster, knutpilastrar, portar med mera. Fenomenet kan förklaras med att det troligen funnits någon mer eller mindre kunnig inom socknen som har haft inflytande på byggandet. Även de olika öarnas tillgång på byggnadsmaterial har påverkat i viss grad.¹⁸ Byns läge, ofta vackert placerad på ett backkrön, och bebyggelsens anpassning till landskapet och terrängen är kännetecknande för Åland.¹⁹

Vid närmare studier av de fotografier Rudskog lämnade efter sig från inventeringen ter sig hans beskrivningar från redogörelserna i Svenska Dagbladet bekanta.²⁰ Det går att identifiera flera återkommande karaktärsdrag hos mangårdsbyggnaderna varav lunettfönstret, som han nämner i sin text, är ett av de allra tydligaste. Dessa hittar man på ovanvåningen där de förekommer både på gavel och långsida, ofta med en typisk spröjsbildning som skall påminna om en stigande sol. Lunettfönstret i sig är inget specifikt för Åland, men det karaktäristiska för regionen är att de ofta är inpassade i ett rektangulärt foder. Fönsteromfattningen med ett extra högt överstycke är även ett exempel på ett sådant regionalt särdrag. Han konstaterar att bebyggelsen på det stora hela är av svensk karaktär och att

18 SvD 1924-08-31

19 SvD 1923-09-23

20 ÅM Rudskogs bildsamling

Förslag till omgestaltning av torget. Faksimil ur Tidningen Åland den 11 december 1929.

”ingenting talar tydligare om Ålands svenska karaktär än dess byggnadskultur” och ”den gamla åländska byggnadskulturen är ett stycke svensk utveckling”.²¹ Någon finsk prägel går inte att skåda, inte ens i Brändö, den kommun som ligger närmast det finska fastlandet, påpekar han.²² I stort konstaterar han att det knappast finns något som kan kallas för en åländsk stil, men att det genom att studera detaljerna går att finna en del ”landskapsindividualism”.²³ I sökandet efter de regionala särdragen är det alltså knappt något han finner unikt för Åland, men däremot typiskt. Dessa begrepp är viktiga att skilja på i sammanhanget. Låga fönster under takfoten är exempelvis inget unikt för Åland, inte heller lunettfönstren. Men de är typiska. Det är sammansättningen av former och detaljer som skapar den säregna åländska karaktären. Mangårdsbyggnaden vid Jan Karlsgårdens friluftsmuseum stämmer väl in på bilden av den typiskt åländska stugan som Rudskog målar upp, något som inte är en slump.

Rudskog fick alltså agera tolk i frågan om vad som representerar det åländska i bebyggelsen. Hans utgångspunkt att bebyggelsen utgår från ”den gamla oförvanskade bondekulturen” stämmer väl överens med rådande nationalromantiska idéer, men ger också en ganska snäv bild av vad som representerar åländskhet. Han var bara intresserad av likheterna med den svenska byggnadstraditionen och bortsåg helt från de influenser som har påverkat byggnadsskicket österifrån, till exempel de ofta sirligt utformade glasverandorna, introducerade på 1800-talet, vilka vanligen anses ha byggts av kringresande snickare från Finland eller Rysland.²⁴ Dessa såg han som förkastliga och ”oäkta” inslag.

21 SvD 1923-09-23

22 SvD 1924-08-31

23 SvD 1923-09-23

24 Söderholm 2000:26

Porträtt av Einar Rudskog. Faksimil ur *Husmoderns gyllene bok* (1925).

Resultaten av inventeringen

Över 550 fotografier, teckningar och planritningar samlades in under exkursionerna på den åländska landsbygden åren 1923–1924. Ett urval av dessa var tilltänkta att ingå i det planerade folkbildande bokverket om åländska allmogehem, men boken trycktes dessvärre aldrig. Orsaken till detta var brist på finansiering, trots att både Eker och Rudskog utfört arbetet utan arvode. Eker och ungdomsförbundet gjorde ansträngningar för att samla in pengar för en publicering, men förgäves.

Av materialet som insamlades i samband med inventeringen finns endast fotografierna bevarade. De teckningar, skisser och uppmätningar som gjordes har dessvärre kommit bort. Tillsammans med de bevarade fotografierna skulle detta material idag vara synnerligen värdefullt som källa till att förstå den äldre bebyggelsen på Åland. Det manus som eventuellt skrevs till bokverket har heller inte påträffats.

Inom uppdraget tog Rudskog fram ritningar till folkskolebyggnader i ”typisk åländsk stil”, vilka var tänkta att ingå i bokverket. Dessa inlöstes av Ålands landskapsstyrelse.²⁵ Åtta skolhus uppfördes efter ritningarna mellan år 1929 och 1939, mer eller mindre modifierade och anpassade efter behov. Ritningarna visades upp till allmän beskådan under Hemslöjdsutställningen 1925.

Rudskogs arbete på Åland verkar ha uppskattats då han flera gånger under 1920- och 1930-talet engagerades som husritare i olika projekt. Under Ålandsutställningen i Mariehamn 1936 anlätades han av Ålands hemslöjdsförening för att visa upp ritningar för egnahemshus anpassade till åländska förhållanden. Hemslöjdsföreningen lät uppföra ett bostadshus inne på utställningsområdet efter en av ritningarna, kallat Ålandsgården, som blev utställningens stora höjdpunkt. Under perioden ritade han även ett antal privatbostäder som enskilda uppdrag.

²⁵ Ålands ungdomsförbund 50 år 1959:37

Glasverandan, som vi idag ser som något värdefullt och typiskt för den åländska byggnadstraditionen, men som Rudskog ratade. Här är Labbas i Storby, Eckerö, idag hembygdsgård. Foto: Einar Rudskog, Ålands museum.

Rudskog spelade även en stor roll vid tillkomsten av bygdegården Jan Karlsgården i Kastelholm. År 1931 tog han fram en plan över det som kom att bli friluftsmuseets område där placeringen av de olika byggnaderna – mangård, lillstuga, stall, fåhus och så vidare – var inritade. År 1933 införskaffades en äldre mangårdsbyggnad från Jan Karls i Bamböle, Finström för att flyttas till platsen.²⁶ På uppdrag av Ålands bygdegårdssektion gjorde Rudskog uppmätningar och tog fram plan- och fasadritningar att utgå från vid återuppbyggnaden i Kastelholm året därpå. Friluftsmuseet Jan Karlsgården, i stort sett förverkligat enligt den plan Rudskog presenterade 1931, står ännu kvar som ett av Ålands mest attraktiva besöksmål. Turister som söker det ”typiskt åländska” hänvisas just dit.

Rudskog hann också med mera än att inventera och rita hus. Han sysselsatte sig även som skribent och debattör. Bland annat tog han på eget bevåg fram förslag på en omdaning av torget i Mariehamn.

²⁶ Ålands ungdomsförbund 50 år 1959:42

Ålandsgården 1936. Vykort ur Ålands museums arkiv.

Rudskogs betydelse

Rudskogs betydelse för vad vi idag uppfattar som typiskt för den åländska byggnadstraditionen skall inte underskattas. Han har påverkat synen på det traditionellt åländska bland annat genom sina ”typiskt åländska” skolbyggnader, men kanske ännu mer genom sin inblandning i skapandet av bygdegården i Kastelholm, Jan Karlsgården. Gården har allt sedan dess tillkomst på 1930-talet fått stå som minne över den lokala byggnadstraditionen samt representera bilden av en traditionell åländsk bondgård. Med sitt inflytande och sin auktoritet har hans tankar och ideal också helt säkert haft påverkan på hembygdsvårdande organisationers, som Ålands ungdomsförbunds och Ålands hemslöjdsförenings, arbete.

Hans betydelse märks även i den fortsatta utvecklingen av landsbygdens bebyggelse, om än indirekt. Genom sina skolbyggnader hade han ett visst inflytande på åländska byggmästare som hämtade inspiration från dessa. Under 1930- och 1940-talet uppfördes ett antal skolhus runt om i landskapet som byggde vidare på liknande formspråk. ”Rudskogstilen” levde därmed vidare. Några exempel som kan nämnas är skolhuset i Mångstekta av Viktor Häggblom och skolorna på Fiskö och Jurmo av Hugo Eriksson.²⁷

²⁷ Museibyran 2002:43

Rudskogs skolbyggnader har i sig stor betydelse då de under årtionden haft en stark samhällsbärande roll genom att hysa generationer av elever, och än idag fyller de en funktion som viktiga inslag i landskapsbilden. Byggnaderna utgör en del av vårt kulturarv och står som minne över sin tids ideal och Rudskogs verksamhet på Åland.

Rudskogs tolkning av det typiskt åländska

Arbetet med att inventera och analysera den gamla allmogebbyggelsen är inte på något vis unikt för Åland. Det tidiga 1900-talet var en omvälvande tid, både i Norden och ute i Europa, bland annat tack vare den tilltagande industrialismen. I Sverige ansåg man vid denna tid att allmogekulturen höll på att försvinna då den stod under hot av nya ideal i ett samhälle som moderniserades allt snabbare. Genom att dokumentera och sprida kunskap kunde den gamla bondekulturen användas som en enande kraft i en omvälvande tid. Propagandaskriften *Svenska allmogehem* från år 1909 var tänkt att fungera som vägledning i hur man bygger sitt egnahemshus efter svenskt mönster med anknytning till den regionala byggnadskulturen. Detta verk var Rudskog med största sannolikhet influerad av i sitt arbete på Åland då syftet delvis var detsamma.

För att förstå Rudskogs arbete till fullo måste man förstå det åländska samhället i tiden. Förutom de nationalromantiska och lokalpatriotiska strömningarna präglades det åländska samhället av en dragnig mellan öst och väst. Olika orsaker, bland annat Ålandsfrågans avgörande 1921, ledde till att ålänningarna såg ett behov av att vidmakthålla de kulturella banden till Sverige, något Rudskogs arbete i allra högsta grad var en del av. Han omnämner gärna de likheter han ser i det åländska och det svenska byggnadsskicket, men tillmäter inte betydelsen av östligt inflytande något värde.

Det är anmärkningsvärt att en enskild person fått utöva så stort inflytande i arbetet med att definiera det åländska kulturarvet som Rudskog fick. Rudskogs egen syn på det typiska grundar sig i den nationalromantiska idén om att den ”oförvanskade bondekulturen” är det mest genuina ett folk har och att sökandet efter den folkliga kulturens rötter börjar där. Det är intressant att jämföra bilden av det typiskt åländska idag och under 1920-talet. Glasverandorna är ett tydligt exempel på något Rudskog förkastade, medan vi idag ofta beskriver dem som både värdefulla och typiska för landskapet.²⁸

²⁸ Söderholm 2000:26

Överby folkskola i Jomala: Foto: Johan Häggblom.

Katalog över byggnader på Åland som tillskrivs Rudskog

Följande byggnader tillskrivs Einar Rudskog som upphovsman. Hos några av skolhusen har ritningarna bearbetats, mer eller mindre, av byggmästaren, men följer tydligt Rudskogs tema och formspråk.

SKOLHUS

Överby folkskola, Jomala. 1929.

Sviby folkskola, Jomala. 1930.

Sålis folkskola, Hammarland. 1930. Nedbrunnen 1989.

Björby folkskola, Jomala. 1937.

Lumparlands småskola, Lumparland. 1937.

Geta folkskola, Geta. 1938.

Godby folkskola, Finström. 1939.

Södersunda folkskola, Jomala. 1939. Nedbrunnen men återuppbyggd 1948.

BOSTADSHUS

Arrendatorsbostad i Berg, Sund. 1928.

Bergs gård, Sund. 1929. Renoverad.

Trädgårdskonsulentbostad "Brinkhaga" i Godby, Finström. 1929.

Öster-Kuhlmans i Näs, Saltvik. 1936.

Norrgårds i Vestmyra, Hammarland. 1938. Renoverad.

Östergårds i Stålsby, Finström. 1939.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

ARKIVKÄLLOR

Ålands museums fotoarkiv (ÅMF) Rudskogs bildsamling

TIDNINGAR

Tidningen Åland (ÅT) 1923, 1924

Svenska Dagbladet (SvD) 1923, 1924

Svenska pressen 1923

LITTERATUR

Museibyran, 2002. *Kulturmiljöinventering Brändö och Kumlinge*. Mariehamn.

Söderholm, Johannes, 2000. *Att bygga i det åländska kulturlandskapet*. 2 uppl. Mariehamn: Ålands landskapsstyrelse

Ålands ungdomsförbund 50 år : 1909–1959, 1959. Mariehamn.